

Велика політика маленької Литви

Рік тому, коли на післямайданному Хрещатику в Києві святкували День незалежності, російські війська, не криючись, у безшевронному камуфляжі вбивали українців на території України. І ця війна триває. Розруха на Луганщині й Донеччині. Ллється людська кров, матері ховають синів, удови заливаються гіркими сльозами, діти залишаються сиротами. Українці зі зброєю в руках захищають незалежність своєї Батьківщини. Це на 24-му році незалежності України. На рік більше незалежності Литовської Республіки. 11 березня 1990 року Верховна Рада цієї також радянської республіки ухвалила Акт відновлення незалежності Литви. У ньому йшлося про те, що відновлюється скасована в 1940 році зовнішньою силою реалізація суверенних повноважень Литовської держави. Де тепер Литва, і де тепер Україна...

12

Перед проголошенням Акта Альгірдас Бразаускас мав зустріч із Михайлом Горбачовим. Генсек поставив умову: 21 мільярд доларів США і Клайпеда – ціна незалежності Литви. Бразаускас, кажуть, назвав суму в 500 мільярдів за окупацію Литви. На тому й розійшлися. З визнанням незалежності Литви західні великоваговики тягли, мовляв, нехай спочатку визнають самі брати по Союзу. Так, урешті, воно й сталося. Першою визнала незалежність Литви, хоч як це може здатися дивним, Молдова, а вже потім Ісландія. То було 1991 року. Перші демократичні вибори нова Литва провела весною 1992-го, тоді ж запитували й щодо інституту президента. У жовтні того ж року прийняли нову Конституцію. Держава не приєдналася до СНД. Як це зробила через тиждень після референдуму 1 грудня 1991 року Україна. Литва того року стала членом ОБСЄ та ООН. 1993-го вступила до Ради Європи. До НАТО – 2002-го, до Євросоюзу – 2004-го. А членом Шенгенської угоди стала 2007-го. Україна не обирала прямого шляху з тоталітарних тенет імперії. А якою була філософія литовського керівництва? Про це – в інтерв'ю від 30 серпня 1990 року Світлани Писаренко, тодішнього кореспондента київської обласної газети «Київська правда», з Головою Верховної Ради Литовської Республіки Вітаутасом ЛАНДСБЕРГІСОМ.

«Наша незалежність – це поки що мрія»

Кабінет Голови парламенту Литовської Республіки Вітаутаса Ландсбергіса, розташований на третьому поверсі чудового сучасного будинку парламенту, як, мабуть, і кожний керівний кабінет такого рангу, просторий і водночас зручний, затишний, налаштовує на роботу і мислення. Однак у ньому мене здивувала, відверто кажучи, одна деталь – рояль. Утім, нічого дивного, Голова парламенту, володар цього кабінету, врешті, музикант і музикознавець, професор Вільнюської консерваторії. Отож і перше запитання моє було не про політику:

– Пане Вітаутасе, вам вдається грати на роялі в цьому кабінеті?

– Я із задоволенням пограв би й зараз хвилин 10, тільки от...

– Я прийшла і заважаю?

– Та ні, що ви?! Просто вже восьма година вечора, а, крім цього інтерв'ю, сьогодні ще багато роботи. Ось тільки-но, коли тримав вас у приймальні, терміново треба було відредагувати висловлювання для телеграфної агентури, котре я зробив днем раніше, воно не було ще розшифроване. Знаєте, кажеш одне слово, а коли бачиш друковане слово, то читається воно якось по-іншому, треба виправляти.

– А про що була заява?

– Це стосується зустрічі литовських співтовариств у Швейцарії. Я десять днів був у цій країні, мав різ-

ні політичні зустрічі, обговорювалося там багато питань.

– Я ознайомила в газеті «Ехо Литви» зі зверненням, підписаним вами, а також вашим заступником Каземерасом Мотекою, представниками литовських громад у Великій Британії, Бельгії, Голландії, Італії, Швейцарії, США, Франції, Австрії, Німеччини, до вихідців із Литви, до народів та держав світу на зустрічі 37-го тижня литовських читань у Ейнзидельні. Відносили Литовської Республіки і Радянського Союзу ви визначили як конфліктні щодо контролю державних кордонів.

– Ідеться не тільки про практичні проблеми, а про правові. Ця заява закликає держави світу звернути увагу на ненормальне становище в цій галузі. Взагалі це одна з проблем прийняття Акта від 11 березня. Інші – за присутності Радянської армії, КДБ – це установа поза нашою державною структурою, тобто поза законом, невідомо чия установа. Втім, відома, – Радянського Союзу. Ми ж не йдемо штурмом з вилами чи косами. Намагаємося розв'язати проблему законним шляхом. Або взяти іншу структуру.

Був такий розрахунок, що призначений Генеральним прокурором прокурор республіки і призначений Верховною Радою Литви прокурор несуть двоправ'я. Однак основна час-

тина прокурорів залишились вірними присязі Литовській Республіці, й суди теж спілкуються тільки з нашою прокуратурою. А та «липова» прокуратура сидить і пише, можна сказати, просто гроші одержує. Комусь, мабуть, треба поставити галочку, що ось ввели таку прокуратуру.

– А взагалі, що з Акта від 11 березня і пакета прийнятих документів ви можете виокремити як найскладніше для втілення в життя?

– Якщо говорити про Акт, то Верховна Рада Литви як виразник суверенної волі народу починає реалізовувати свою повноту суверенних прав саме з дня 11 березня. Цей процес триває. До повного здійснення усієї суверенної міцності залишається немало. Передусім треба зберегтися й вистояти. Зараз у Литві є якась реальна автономія, якої не було 50 років. І те, що Радянський Союз здійснює контроль на кордонах, може посадити нам якусь антидержавну публіку і годувати її, щоб вона тут працювала проти литовської незалежності, не є ознакою суверенітету. Ми терпимо, може, по доброті душевній, а може, й тому, що справді у нас немає такої сили, яку можна було б протиставити товаришам-десантникам, котрі з'являються там, де їм наказано. Тобто у нас стоять збройні сили чужої країни, діють не тільки без згоди, а й без усякого ві-

дома Литовської Республіки, ведуть себе, як представники окупаційної армії, оскільки вони не в себе вдома і не в союзників. Ми ще до виборів пропонували іти в цьому напрямі й легалізувати їхнє перебування з наступним виведенням. Коли якісь стратегічні інтереси, страх перед падом шведів чи норвежців відійдуть у минуле, ці війська можуть бути виведені навіть з точки зору інтересів Радянського Союзу. Але вони й зараз непотрібні. Ну ось така ситуація. Ми просто констатуємо безправність перебування цих військ. Утім, наші судові органи вже приготували і далі готують судові позови, звинувачувальні документи, скажімо, щодо випадків викрадення людей, громадян Литви, для переправлення за межі республіки в Радянську армію. Є такі випадки. Недавно сусіди тих юнаків просто відбили їх.

Ось такий у нас суверенітет. Нас звідси не виганяють з «калашниковими» в руках, якимось рахуються, визнають реальність цієї обраної влади. А, проте, повнота здійснення влади ще залишається метою щодо присутності армії і щодо контролю кордонів, зв'язків із зовнішнім світом, оскільки все це перебуває в руках держави, яка узурпувала ці суверенні права. Ця держава може не випустити чи не випустити, чи викинути когось з Литви, маю на увазі іноземців.

Утім, розумієте, два роки тому все виглядало цілком нормально. Ми так жили. А зараз це жахливо, якщо подивитись з точки зору відносин між сусідами.

Ось дуже яскравий приклад з Кувейтом. Просто ми вже маємо цей досвід. Співчуваємо Кувейту. Цікаво, як розвиватимуться події далі, чи збереже Кувейт свої позиції у міжнародних організаціях, чи залишиться ситуація де-факто? Нам кажуть: так, ви були безправні, анексовані, але де-факто ви в Радянському Союзі. Так-от, зараз Кувейт де-факто у складі Іраку. Там вимагають вивести війська. Ми теж вимагаємо.

– Вибачте, але не всюди у Литві, навіть не всі у Вільнюсі, однозначно сприймають Акт від 11 березня і пакет прийнятих документів. Зараз у пресі звучить критика на адресу парламенту, недостатню гнучкість. Як ви оцінюєте цю ситуацію?

– Існування парламенту у тому вигляді, яким він є зараз, це зовсім нове явище. Парламентарії працюють, виробляють якусь систему нашої подальшої діяльності. Ще трапляється багато імпровізацій. А з другого боку, існує і спеціальне висвітлення їхньої роботи у такому невигідному, неблагополучному світлі. Тож претензії до парламенту є, але треба зважати на те, в яких органах масової інформації вони звучать і які саме претензії.

– Кажуть, що у вашому парламенті є багато угруповань,

котрі протистоять одне одному... Не в усьому вони згодні, не всі підтримують.

– Можна сказати й так. Вони не б'ються палицями чи парасольками, але вони гаряче дискутують щодо проектів законів, постанов, іноді прагнуть до того, щоб документи, які обговорюються, якимось змінилися, щоб навіть змінився їхній характер або щоб вони були відкладені на певний час. І, хочу вам сказати, це непогано. Тоді документи доопрацьовуються, набирають більшої чіткості у формулюваннях. Тобто іде демократичний процес парламентської діяльності.

– Верховна Рада в цій ситуації має свою пресу – газету «Ехо Литви». Ви вважаєте, вона об'єктивна?

– Це наша перетворена газета, колишня усіх трьох політичних сил – партії, Верховної Ради і Ради Міністрів. Наша незалежна Литовська компартія залишила собі литовську центральну газету, молодіжну і сільську. Ми ще, правда, не розібрались, кому що має належати. А от російськомовну і польськомовну газети залишили Верховній Раді. Взагалі-то, це дивно, що Верховна Рада вважається видавцем цих газет, а не литовськомовної. Отже, наша газета перетворена, так би мовити, з офіційної на неформальну. Але назвали ми її іменем офіційно Литовської Республіки міжвоєнних років, тоді вона називалася «Советская Литва», а зараз це «Ехо Литви». Потім з'явилася знову газета відділення або філіалу КППС – «Литва советская». Не існує такої Литви, а газета ця з минулої епохи.

– Відомо, що Литва більше виявляє прихильність до балтійських держав, ніж до Радянського Союзу. Балтійський союз надійніший? Чи можна вважати підписання договору про співробітництво з Росією у 1991 році позицією балтійських держав щодо економічних зв'язків республік, що входять до складу СРСР? Наскільки цьому сприяв виступ Б. Єльцина у Прибалтиці?

– Так, це один з результатів і це одна позиція. Але мені здається, ви не зо-

всім точно кажете, ви думаєте про Балтійську Державну Раду. Бо Балтійський союз – це або минуле, або майбутнє.

– А таке майбутнє має перспективу?

– Поки що це питання ми обговорюємо. Балтійська ж Рада, яку ми створили, по-моєму, у травні, координує спільну політику балтійських країн, попереджаючи західний світ, що Президент СРСР під час зустрічі у верхах не представляє нашої країни, щоб не було ніяких помилок з цього приводу. Домовленості Президента щодо балтійських держав не будуть правомірними.

– З усього видно, ви визначили спільну позицію щодо Союзного договору. Чи братимете участь у його розробці?

– Ні. Ми не маємо намірів його підписувати, тому й не має смислу брати участь у підготовці цього документа.

– Невже Литва не зацікавлена мати зв'язки з іншими республіками СРСР?

– Ну, ми вже підписуємо з Росією договір. Передусім нас цікавлять конкретні зв'язки, котрі були досі, і ті, що є зараз, якщо, звичайно, Кремль їх не обірве, як це було під час блокади. Але й тоді ми особливо працювали над встановленням прямих зв'язків із республіками, бо є справжня дружба не за наказом, є взаємні інтереси і бажання до нормального співробітництва, координації зусиль і навіть до розподілення праці. До цього ми прагнемо. Бо такі міждержавні відносини змінюють різні нашарування, скажімо, у вигляді образ, недовір'я. Це передусім стосується контактів із Росією. Так, власне, до Росії ми теж не маємо ніяких поганих почуттів, і до України теж – тільки добрі.

– Як ви бачите перспективу відносин Литви і України?

– Я, відверто кажучи, не можу оцінити з точністю цей процес зараз, бо був у від'їзді. Але чув, що є якийсь початок обговорення, передусім економічних зв'язків, співробітництва на наступний рік. Нам цікаво, до речі, отримати відповідь від україн-

1991 рік. На вулицях литовського міста

ської Верховної Ради на звернення балтійських держав. Ми вирішили, що треба звернутись до всіх 12 республік СРСР, аби з'ясувати, чи не мають вони якихось претензій, оскільки ми між собою – Литва, Латвія і Естонія – не маємо ніяких претензій. Я маю на увазі територіальних, майнових чи інших. Так-от, було б приємно одержати таку відповідь від України. Можливо, там хтось у відпустках чи ще щось заважає, ми не знаємо, або, можливо, розклад політичних сил не сприймає нашого звернення. Але мовчання – це теж відповідь.

– Що вас турбує зараз у ситуації в Литві найбільше?

– Вона не досить стабільна в економічному відношенні. Дуже розквітла корупція, спекуляція товарами, яких у магазинах у нас обмаль, їх вивозять. І ось тут у нас виникає чимало питань, вони, до речі, виникнуть і для України, зокрема проблема кордонів, і не тільки тих, що на Заході, а й між Радянським Союзом. У цій державі

становище таке, що кордони тільки на карті, можна їздити з республіки в республіку і вивозити, скільки завгодно, і зерно, і мішки з грошима. Це необхідно хоч частково контролювати. Естонія це вже робить, хоч і спорадично.

– Протягом нашої бесіди ваш персонал вже неодноразово подавав мені знаки закінчувати інтерв'ю.

– Ну, можливо, це необхідно, бо я попереджував вас: у мене дуже багато справ сьогодні, напередодні сесії, де розглядатиметься питання про ситуацію в Литві.

– Але в мене до вас є ще кілька запитань, відповіді, на які, сподіваюсь, хоч трохи зможуть відкрити завісу над офіційною особою і зрозуміти вас як людину, котра ще донедавна не була при владі.

– Що ж, давайте спробуємо, хоча часу в мене і справді обмаль. І не всі мої інтерв'ю друкуються й показуються по телебаченню. Можливо, і ваше спіткає така ж доля.

– Мені казали, що ваш рід має витоки з роду Чурльонісів.

– Ні, просто я багато вивчав про цього музиканта і композитора, написав сім чи вісім книг про Чурльоніса.

– Чи є у вас зараз час на відпочинок, відпустку і чи не згадуєте ви із заздрістю минуле, коли були вільні від влади?

– Відпочивати я не відпочиваю ніяк, хіба що у Швейцарії продовжив перебування на два дні, але протягом них теж багато працював.

– А як відпочивають ваші діти?

– Вони дорослі й влаштовуються більш-менш непогано.

– А дружина?

– Вона нещасна жінка. Ну що за життя?! Ось я зранку йду і повертаюсь пізно вночі. Але, зрозуміло, не шкодую за минулими часами. Сподіваюсь, що працюю зараз не марно.

– Ну що ж, спасибі вам за інтерв'ю, ваш персонал уже на полягає на цьому. Щастя вам!

Інтерв'ю взяла
Світлана ПИСАРЕНКО.

Прощавай, багатовекторносте!

Чи не єдиний позитив від підписання Угоди про асоціацію: ми визначилися, куди йдемо. Тепер це закріплено не лише в українському (нагадаємо, закон «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» чітко скеровує нашу дипломатію *go west*), а й у міжнародному законодавстві. Наші лідери відтепер не зможуть намагатися одночасно вступити до Європейського й Митного союзів, приєднатися до якихось угод у Москві, говорити про «братні народи», «стратегічну співпрацю», а потім їхати до Брюсселя й просити «повернути нас у лоно цивілізованих націй».

Багато хто дорікає, мовляв, треба ж якось домовлятися і з тими, і з тими – це і є дипломатія. Тепер цим розумником можна показати стрічку новин із Криму й Донбасу та запитати: могло б це статися, якби ми були членом НАТО чи, наприклад, будували з Московією союзну державу, як це робить Білорусь? У глобалізованому світі, де навіть найсильніші країни є членами безпекових блоків, невелика й небагата країна не може залишатися нейтральною. Для цього треба мати потужності Китаю чи банківські рахунки Швейцарії. Ми не маємо ні того, ні того.

Водночас невдовзі 25-річчя відзначитимуть країни Балтії (Литва, Латвія, Естонія), які, діставши незалежність, чітко визначилися, куди йти. Як результат, сьогодні вони є членами Євросоюзу й НАТО. Утім, шлях євроінтеграції не був для цих народів устелений пелюстками троянд. Пропонуємо вам кілька розмов з литовськими та західними політиками про те, як відбувалося становлення цих держав, чому їм вдалося провести ефективні реформи, а України – ні, та які виклики стоять перед ними сьогодні, чи схожі вони з українськими.

Від російського імперіалізму врятують лише реформи

Йон Балдвін Ганнібальссон – знакова постать у дипломатії. Він був міністром фінансів Ісландії

(1987–1988), міністром закордонних справ цієї країни (1988–1995), послом Ісландії в Україні за сумісництвом (2004–2006). Світової слави Ганнібальссон зажив завдяки своїм відважним вчинкам на початку 1990-х. У січні 1991-го він не побоявся поїхати до бунтівних прибалтійських республік, які зажадали виходу з СРСР. Імовірність того, що Москва застосує військо проти протестувальників, була високою. Згодом, саме коли Ганнібальссон очолював Міністерство закордонних справ, Ісландія стала першою країною, що визнала незалежність Хорватії.

– Ви були єдиним західним дипломатом, який відвідав Прибалтику в січні 1991 року. Чому ви повірили у ці маленькі республіки?

– Передусім я не погоджувався з політикою лідерів західних держав. Вони вважали Горбачова партнером у питанні завершення холодної війни. І все, що загрожувало його позиціям усередині СРСР, сприймалося дуже негативно. Ситуація у Прибалтиці розглядалася саме так. Це могло загрожувати мирному об'єднанню Німеччини, а також відродженню Центральної та Східної Європи. Тож замість визнання нових держав з початком демократичної революції в країнах Балтії західні лідери обмежилися правильними словами, але діяти інакше. Очільникам республік

радили вести переговори з керівництвом СРСР, не наполягати на своїх позиціях, бути готовими до компромісу, а саме: залишатися у складі Радянського Союзу. Те саме радив українцям у своїй промові в Києві Буш (ідеться про відомий виступ президента США Джорджа Буша старшого 1 серпня 1991 року, під час якого він застерігав українців від «суїцидального націоналізму»). – *Ред.*) Я вважав таку політику неправильною. Свою позицію озвучив міжнародним організаціям, зокрема НАТО.

Коли в січні 1991-го мені зателефонував Вітаутас Ландсбергис із проханням приїхати та продемонструвати публічно свою підтримку, я погодився. До речі, він звертався до кількох моїх колег, міністрів закордонних справ, однак я був єдиний, хто приїхав. Це започаткувало процес, що завершився в серпні 1991 року державним переворотом у Москві. Тож мій вчинок був актом незгоди із західними політиками та солідарності з, так би мовити, малими державами.

– Щодо ситуації в Україні. Який конфлікт вона вам нагадує – балканський чи прибалтійський?

– Нині відомо, що 8 січня 1991 року в Москві відбулася нарада, під час якої ухвалили рішення: не дозволити прибалтійським країнам від'єднатися від СРСР, бо це призведе до неконтрольованого процесу.